

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ГРИГОРЧУК АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.9

**ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗЛОВЖИВАННЯМ ВПЛИВОМ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Науково-дослідному інституті публічного права».

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор

Шаблистий Володимир Вікторович,

Дніпровський державний

університет внутрішніх справ,

директор Навчально-наукового інституту

права та інноваційної освіти.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Письменський Євген Олександрович,

Донецький державний університет внутрішніх справ,

завідувач кафедри поліцейської діяльності

факультету підготовки фахівців для підрозділів поліції

Луганського навчально-наукового інституту ім. Е.О. Дідоренка;

кандидат юридичних наук, доцент

Кісілюк Едуард Миколайович,

Департамент освіти, науки та спорту

Міністерства внутрішніх справ України,

заступник директора – начальник управління

організації наукової діяльності та інновацій.

Захист відбудеться 13 липня 2024 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 Дніпровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26.

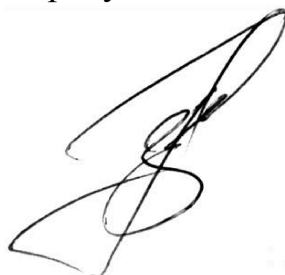
З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26.

Автореферат розіслано 11 червня 2024 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Березняк

В.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Набуття Україною повноправного членства у Європейському союзі та військовому блоці НАТО багато в чому залежить від того, які успіхи наша країна демонструватиме у подоланні корупційної злочинності. На тлі повномасштабного вторгнення російської федерації значення такої діяльності набуває неабиякої актуальності. Це пов'язано із тим, що даний вид злочинності спричиняє вагомий негативний вплив на функціонування системи державного та муніципального управління, обороноздатність держави, економічні відносини, громадянське суспільство тощо. Тому створення ефективних методик запобігання різним проявам корупційної злочинності на сьогодні має бути одним із пріоритетних напрямів кримінологічних досліджень.

У цьому контексті одними з корупційних проявів, що потребують пильної уваги з боку уповноважених правоохоронних органів, в частині зниження їх реальної кількості, є зловживання впливом, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 369² КК України. І хоча ці діяння серед облікованих корупційних кримінальних правопорушень не займають провідні місця, але вони є фоновим явищем для корупційної злочинності, у першу чергу, діянь пов'язаних із даванням та/або одержанням неправомірної вигоди.

Так, сукупно з часу набрання чинності ст. 369² КК України, у період з 1 липня 2011 р. до 2023 р. включно, в Україні загалом виявлено 2556 кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. При чому, продемонструвавши стрімке зростання у період з 2011 р. до 2015 р., коли відбулося збільшення з 18 облікованих фактів до 208 фактів у подальшому кількості виявлених кримінально протиправних зловживань впливом, у період з 2016 до 2022 р., стабілізувалась та перебувала у межах не менше 190 та не більше 290 фактів на рік. Водночас, у 2023 р. відбулося помітне збільшення до 411 зареєстрованих випадків. При чому, реальна кількість випадків кримінально протиправного зловживанням впливом може досягати від 5000 до 25000 фактів на рік. А мінімальна шкода від таких кримінальних правопорушень становить приблизно 500-800 млн. доларів США на рік. Тобто можна сказати, що майнова та соціальна шкода від таких кримінально протиправних посягань є досить значною.

Вказане свідчить, що у контексті боротьби з корупцією існує необхідність щодо наукового пошуку напрямів та способів підвищення ефективності заходів запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом.

Суттєвий внесок у становлення та розвиток теоретичних положень кримінологічної науки в частині запобігання корупційній злочинності здійснили такі, зокрема, вітчизняні вчені, як: О.Ю. Бусол, В.В. Голіна, Б.М. Головін, Т.О. Давидова, В.С. Дженчако, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, М.В. Кікалішвілі, Е.М. Кісілюк, А.В. Коваленко, Д.Ю. Кондратов, О.В. Легка, В.О. Мартиненко, М.О. Маршуба, Д.С. Машлякевич, І.Є. Мезенцева, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, І.С. Огерук, Є.О. Письменський, М.І. Хавронюк,

О.В. Шевченко, О.Ю. Шостко та ін.

При чому особливо слід відмітити наступні дисертаційні дослідження, присвячені окремим питанням зазначеної тематики: А.В. Коваленка («Запобігання зловживання владою або службовим становищем працівниками органів внутрішніх справ України», 2012), О.Ю. Бусола («Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період», 2014), В.О. Мартиненка «Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями», 2019), В.С. Дженчако «Кримінологічна характеристика та запобігання привласненню, розтраті або заволодінню чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем», 2021).

Проте, незважаючи на істотні наукові надбання зазначених вчених у розробку та вдосконалення різних кримінологічних аспектів протидії корупційним кримінальним правопорушенням, у доктрині відсутні окремі дослідження, що стосуються кримінологічної характеристики та запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом.

Слід також відзначити, що у доктрині відсутні окремі праці стосовно шляхів розв'язання практичних проблем, котрі виникають під час запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом та обумовлені наслідком широкомасштабної агресії російської федерації, а також суттєвими організаційно-структурними перетвореннями, що відбулися у тих правоохоронних органах, які уповноважені вживати заходів із запобігання та протидії корупційній злочинності.

Вищевикладене свідчить, що проведення комплексного кримінологічного дослідження з питань кримінологічної характеристики та запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом є досить актуальним та своєчасним, зважаючи на необхідність подальшого покращення результатів, які демонструє наша країна в частині зниження рівня корупційної злочинності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2022 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки., схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р; тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.06.2020 р. №454, та наукової теми Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є створення науково обґрунтованої системи запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом, розроблення на цій основі пропозицій з удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких

завдань:

- визначити кримінологічні показники кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом;
- розробити кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють кримінально протиправні зловживання впливом;
- визначити детермінанти вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом;
- визначити систему суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом;
- запропонувати загальносоціальні заходи запобігання зловживанням впливом;
- охарактеризувати спеціально-кримінологічні заходи запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 369² КК України;
- визначити індивідуальні заходи запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом.

Предметом дослідження є запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склав комплекс наступних загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання: *діалектичний* метод дозволив дослідити кримінологічну характеристику корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом (підрозділи 1.1-1.3); *формально-логічний* метод використовувався для обґрунтування пропозицій, висловлених у дисертаційному дослідженні, а також для з'ясування змісту окремих понять і термінів (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1-2.2); *догматичний* метод дозволив з'ясувати зміст нормативних актів, що сприяло виявленню містимих у них недоліків та протиріч, та, відповідно, сформулювати пропозиції стосовно їх усунення (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2.); метод *системного аналізу* було використано під час дослідження системно-структурних зв'язків між правоохоронними органами, що здійснюють запобіжну діяльність, що сприяло розробці ефективних засобів запобігання досліджуваному негативному явищу (підрозділи 2.1, 2.2); *соціологічні* методи (анкетування, контент-аналіз) використано для анкетування працівників правоохоронних органів та дослідження і узагальнення вироків суду (підрозділи 1.1-1.3, 2.1-2.2); *статистичний* метод сприяв опрацюванню офіційних статистичних даних Державної судової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора України, НАЗК тощо (підрозділи 1.1-1.3, 2.1).

Емпіричну базу дослідження склали: статистичні дані Державної судової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора України; матеріали 185 вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень, постановлених судами першої інстанції різних

областей України; результати анкетування 184 працівників Державного бюро розслідувань, Національної поліції та прокуратури Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Кіровоградської та Полтавської областей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним кримінологічним дослідженням монографічного рівня, що присвячене розв'язанню теоретичних і прикладних проблем запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом. У дослідженні сформульовано низку нових наукових положень і висновків, зокрема:

вперше:

– для підвищення ефективності РНБО у сфері захисту національної безпеки і оборони нашої держави пропонується покласти завдання із координації та контролю за діяльністю органів виконавчої влади із усунення детермінант корупційної та іншої злочинності, яка загрожує національній безпеці та обороні України. Для цього п. 8 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» доцільно викласти у наступному вигляді: «координує і контролює діяльність органів виконавчої влади із запобігання корупції, ...»);

– пропонується до переліку видів нормативних актів, що не можуть бути предметом лобіювання (ст. 8 Закону України «Про лобіювання») нормативний акт, що стосується декриміналізації корупційних кримінальних правопорушень;

– обґрунтовано, що актуальною є профілактика випередження кримінально протиправних зловживань впливом у таких, зокрема, сферах як: створення, впровадження і використання новітніх цифрових технологій (у т.ч. штучного інтелекту); надання цифрових послуг; обігу криптовалют тощо. У цьому контексті пропонується у ч. 4 ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» закріпити обов'язковість здійснення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, що регламентують суспільні відносини у зазначених сферах;

удосконалено:

– положення про те, що у сучасних реаліях потребує перегляду суб'єктний склад осіб, на яких поширюють антикорупційні обмеження. Так, істотні можливості до зловживання впливом мають помічники народних депутатів України, водночас такі обмеження на них не поширюються. А зважаючи на децентралізаційні процеси в державі, що призвело до істотного збільшення місцевих бюджетів, вищого рівня корупціогенності досягли деякі посади у комунальних органах, котрі мають доступ до поділу відповідних коштів. Це стосується, наприклад, посад в юридичних особах приватного права, у статутному капіталі яких комунальна частка власності перевищує 50%;

– позицію, що до нормативно-правових детермінант зловживання впливом можна віднести, зокрема: проблему доведення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України, через відсутність чіткої визначеності того, хто може бути суб'єктом цього злочину; складність антикорупційного законодавства та його постійні зміни; відсутність ефективного нормативного механізму демократичного контролю з боку

громадськості над управлінською діяльністю посадових осіб, що безпосередньо сприяє вчиненню останніми корупційних діянь, зокрема й зловживань впливом;
дістало подальшого розвитку:

- пропозиція щодо доповнення ст. 369² КК України новим кваліфікованим видом, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення зловживання впливом в умовах воєнного або надзвичайного стану;

- положення, що для нейтралізації та усунення детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом, на загальносоціальному рівні, зважаючи на положення Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, бажано першочергово здійснити наступні заходи: 1) розробити та впровадити у тих сферах де відбувається взаємодія фізичних і приватних юридичних осіб з органами державної влади і місцевого самоврядування таких практик, що унеможливають корупційні відносини. Великою мірою це стосується необхідності подальшого підвищення рівня цифровізації послуг, що надаються громадянам та юридичним особам; 2) налагодити систему постійного та ефективного діалогу органів державної влади і місцевого самоврядування з представниками бізнес-структур в частині того, що використання законних, а не корупційних схем ведення бізнесу є набагато вигіднішим у довгостроковій перспективі як для самого суб'єкта господарювання, так і для загального розвитку підприємництва в державі, залучення іноземних інвестицій; 3) постійне проводити за допомогою ЗМІ інформаційних кампаній спрямованих на роз'яснення населенню шкідливості для держави в цілому корупційних практик не лише на вищому, але й на низовому, побутовому рівнях. До цього процесу доцільно залучати осіб, які користуються авторитетом та повагою у суспільстві з числа військових, волонтерів, письменників, правників, суспільно-політичних діячів та ін., а також відповідних фахівців з провідних демократичних країн;

- пропозиція щодо доцільності уніфікації використання таких близьких за суттю і змістом понять як «особа, яка займає відповідальне становище» та «особа, які займає особливо відповідальне становище» і «посада з високим рівнем корупційних ризиків» та «посада з підвищеним рівнем корупційних ризиків».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

- *правотворчості* – для вдосконалення законодавства в частині кримінальної відповідальності за зловживання впливом;

- *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом;

- *навчальному процесі* – положення та висновки дисертації можуть використовуватись при викладанні навчальних дисципліни «Кримінологія», «Кримінальне право»;

- *науково-дослідній роботі* – для продовження наукових досліджень у галузі кримінології, зокрема стосовно дослідження детермінант зловживання впливом, та подальшій розробці заходів запобігання правоохоронними

органами зазначеним кримінальним правопорушенням.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації, теоретичні і практичні висновки оприлюднені на двох міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність» (м. Київ, 19–20 січня 2022 р.); «Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 25–26 січня 2023 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено у п'яти наукових статтях, чотири з яких опубліковано у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, одна стаття – у науковому періодичному виданні іншої держави, та двох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлюються метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з яких основний текст дисертації займає 176 сторінок, список використаних джерел (228 найменувань) – 26 сторінок, додатки – 10 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються його об'єкт, предмет, мета і завдання, вказується на зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами, формулюються положення, які становлять наукову новизну дисертаційної роботи і виносяться на захист, наводяться дані про апробацію цих положень та публікації дисертанта.

Розділ 1 «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Кількісні та якісні показники кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом»* аналізуються, зокрема, рівень, географія, характер, структура, динаміка, а також рівень латентності розглянутих кримінально протиправних діянь.

Так, з'ясовано, що сукупно з часу набрання чинності ст. 369² КК України, у період з 1 липня 2011 р. до 2023 р. включно, в Україні загалом виявлено 2556 кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом, з них за останні п'ять років сукупно виявлено 1266 фактів. При чому загальна кількість виявлених кримінально протиправних зловживань впливом продемонструвавши стрімке зростання у період з 2011 р. до 2015 р., коли відбулося збільшення з 18 облікованих фактів до 208 фактів, у подальшому, у період з 2016 до 2022 р., стабілізувалась та перебувала у межах не менше 190 та не більше 290 фактів на рік. Водночас, у 2023 р. відбулося помітне збільшення до 411 зареєстрованих випадків. Що стосується щорічної кількості засуджених за вчинення

зловживання впливом осіб, то з'ясовано, що до 2018 р. простежувалась тенденція до збільшення кількості. Проте за 2019 – 2020 рр. відбувалось щорічне суттєве зменшення кількості засуджених на 13% та 47% відповідно, а у подальшому якщо і спостерігалось зростання на 54%, то таке зростання не досягло рівня 2018 р. і в наступному році знову відбулося зниження на 26%. Так само у 2023 р. знову відбулося зростання на 38%, але рівня 2018 р. досягнуто не було.

У підрозділі 1.2 «Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані із зловживанням впливом» з'ясовано, що найбільшу частку серед виявлених осіб, які вчинили зловживання впливом складають наступні категорії: 1) посадові особи юридичних осіб, фізичних осіб - у разі одержання від них неправомірної вигоди – 462 особи; 2) посадові особи юридичних осіб публічного права – 245 осіб; 3) службові особи і працівники органів внутрішніх справ – 205 осіб; 4) особи, що надають публічні послуги – 150 осіб; 5) посадові та службові особи інших органів державної влади – 133 особи; 6) особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки в юридичних особах приватного права – 130 осіб; 7) державних службовців – 128 осіб; 8) службові особи і працівники ЗСУ – 121 особа (при чому 34 з цих осіб виявлено у 2023 р.); 9) посадові особи місцевого самоврядування – 100 осіб; 10) посадові та службові особи райдержадміністрацій – 41 особа та інші.

Встановлено, що особи, які зловживають впливом у будь-яких його формах, але переважно пасивного підкупу, мають невисокий рівень правової та соціальної відповідальності, для них прагнення до постійного покращення власного матеріального становища є пріоритетним порівняно з благополуччям суспільства та держави. Головним мотивом протиправної діяльності суб'єктів активного та пасивного підкупу є корисливий, при чому маючи високі інтелектуальні здібності вони завжди усвідомлюють протиправний характер вчинюваних ними фактів зловживань впливом, детально продумують їх вчинення. Крім того, такі особи є достатньо комунікабельними та здатними до самоконтролю і швидкої адаптації при зміні ситуації, не схильними до агресивної поведінки. Вони вміють вдало приховувати свої дійсні емоції та ставлення до людей, мають схильність до маніпулювання іншими особами. Що стосується власної самооцінки, то як правило суб'єкти зловживання впливом є особами з високою самооцінкою, їм подобається, що вони можуть впливати на інших осіб, тим більше тих, що мають високий статус.

У Підрозділі 1.3 «Причини та умови, що детермінують кримінальні правопорушення, пов'язані із зловживанням впливом», зокрема, встановлено, що найістотнішими детермінантами зловживання впливом у соціально-економічній та духовній сферах доцільно визнати: традиційно схвальне ставлення істотної частки населення (приблизно 33%) до можливості збагачення за рахунок

вчинення корупційних діянь та недостатнє матеріальне забезпечення держслужбовців нижчого та середнього рангу. Водночас для держслужбовців високого рангу, які мають достатнє матеріальне забезпечення за рахунок держави, рушійною силою до вчинення корупційних діянь є прагнення до отримання надприбутків для ведення розкішного способу життя, як невід'ємного атрибуту для чиновників такого рангу. До організаційно-управлінських детермінант зловживання впливом можна віднести: недостатній рівень цифровізації послуг, що надаються державою, у першу чергу в економічній, оборонній сферах, а також щодо надання адміністративних послуг; наявність великої кількості контролюючих органів, котрі без судового рішення на власний розсуд можуть призупинити здійснення підприємницької діяльності будь-якою фізичною чи юридичною особою; недостатній рівень координації уповноважених на боротьбу з корупцією правоохоронних органів обумовлений, зокрема, відсутністю спільного нормативного акту, що на підзаконному рівні детально б регулював питання взаємодії уповноважених правоохоронних органів з питань запобігання корупційним проявам, а також єдиної методики розкриття та розслідування корупційних діянь, у тому числі і зловживання впливом.

Розділ 2 «Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом»* констатовано, що метою запобіжних заходів має бути не повне подолання випадків зловживання впливом, оскільки це неможливо на сучасному етапі розвитку суспільства, а лише зниження рівня їх вчинення, тобто покращення криміногенного середовища. Прийнятним показником вважається зниження рівня латентності кримінально протиправних зловживань впливом з 95-99% хоча би до 50%. Об'єктами запобіжного впливу кримінальним правопорушенням пов'язаним із зловживанням впливом доцільно вважати ті суспільні явища і процеси, що мають різну природу походження: соціально-економічні, організаційно-управлінські, політичні, морально-психологічні та інші детермінанти, що мають визначальний вплив на рівень і динаміку вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Одними з ключових об'єктів запобіжної діяльності мають бути безпосередньо ті особи, які вчиняють кримінально протиправні зловживання впливом або мають схильність до відповідної девіантної поведінки, а також те середовище, котре сприяло формуванню у особи схильності до корупційної поведінки, зокрема її близьке оточення: сім'я, друзі, трудовий колектив та ін.

У підрозділі 2.2 *«Спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом»*, зокрема, відзначається, що на цьому рівні важливими елементами запобіжного механізму є профілактика випередження, профілактика обмеження, профілактика усунення та профілактика захисту. Наголошується, що на всіх напрямках спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним

правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом існує доцільність використовувати можливості різноманітних новітніх технологій, зокрема і штучний інтелект. У контексті цього пропонується розробка та прийняття нормативного акту, що регламентуватиме використання технологій штучного інтелекту у діяльності органів кримінального судочинства, у тому числі й у частині запобігання кримінальним правопорушенням.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання, що пов'язане із запобіганням кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом. У результаті дослідження сформульовано, зокрема, наступні висновки, пропозиції та рекомендації:

1. У динаміці зареєстрованих випадків зловживання впливом можна умовно виділити три періоди: 1) 2011 – 2015 рр. (стрімке зростання кількості у понад 10 разів з 18 до 208 фактів); 2) 2016 – 2022 рр. (стабілізація кількості та коливання у межах від 190 до 290 фактів); 3) у 2023 р. (помітне збільшення кількості до понад 400 фактів).

2. Розрахунок коефіцієнту інтенсивності вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369² КК України свідчить, що у 2012 р. у розрахунку на 100 тис. населення припадало 0,11 злочину, у 2013 р. – 0,21 злочину, у 2014 р. – 0,31 злочину, у 2015 р. – 0,55 злочину, у 2016 р. – 0,67 злочину, у 2017 р. – 0,66 злочину, у 2018 р. – 0,76 злочину, у 2019 р. – 0,51 злочину, у 2020 р. – 0,52 злочину, у 2021 р. – 0,67 злочину, у 2022 р. – 0,71 злочину та у 2023 р. – 1,35 злочину. Аналіз зазначеного показника у динаміці вказує на існування стійкої тенденції до дуже незначного збільшення кількості виявлених фактів аналізованого злочинного діяння.

3. Протягом 2017 – 2022 рр. простежується тенденція до зменшення кількості виявлених осіб, які вчинили зловживання впливом. Із розрахунку на 100 тис. населення у 2016 р. виявлено 0,5 злочинця, у 2017 р. – 0,46 злочинця, у 2018 р. – 0,43 злочинця, у 2019 р. – 0,35 злочинця, у 2020 р. – 0,31 злочинця, у 2021 р. – 0,36 злочинця, у 2022 р. – 0,32 злочинця та у 2023 р. – 0,6 злочинця. Говорити про зміну тенденції за результатами лише одного 2023 р., на нашу думку, зарано. Тим більше, в абсолютних показниках кількість виявлених у 2023 р. осіб не перевищила показника 2016 р.

4. За період 2013 – 2023 років географія поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом в Україні характеризується дуже істотною територіальною нерівномірністю від 0,1 до 10,2 вироків суду на 100 тис. населення.

Аналіз отриманих показників свідчить про певний парадокс, який полягає у тому, що до трійки лідерів за кількістю вироків суду виступають три сусідні західні області: Тернопільська (10,2), Чернівецька (8,5) та Хмельницька (7,5), а також одна з центральних областей – Кіровоградська (6,8), які не мають

значного промислового виробництва та великої кількості населення, тобто й великої кількості апарату держслужбовців. Водночас привертають увагу дуже низькі показники промислових Донецької (1,3) та Запорізької (1,1) областей де традиційно одні з найвищих рівнів злочинності, а також м. Києва (1,9) та Київської області (1,4). Такий стан речей можна пояснити, зокрема, тим, що у роботі правоохоронних органів наявні системні недоліки з виявлення корупційної злочинності. Тому зазначена проблема потребує окремого, більш ґрунтовного дослідження.

5. За період 2019 – 2023 рр. частка кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом (ст. 369² КК України) серед корупційних кримінальних правопорушень складає 3,55% (692 з 19489). Враховуючи нинішню суспільно-політичну обстановку у державі на сьогодні досить розповсюдженими є випадки зловживання впливом у військовій сфері, що пов'язані з пропозицією або наданням неправомірної вигоди з метою ухилення від призову на військову службу за мобілізацією. Серед досліджених вироків за ст. 369² КК України близько 23%, тобто майже кожне четверте, становлять саме такі випадки.

6. Результати дослідження підтверджують той факт, що предметом зловживання впливом є переважно грошові кошти, тоді як інші форми неправомірної вигоди не фіксувались. Проте це не означає, що вони не існують. Радше за все такі випадки перебувають у сегменті латентних зловживань впливом. Водночас слід відмітити, що останнім часом відбувається збільшення частки готівкових коштів як предмету зловживання впливом. Предметом переважно визнавались готівкові (98%) грошові кошти: долари США (61%), гривня (34%), євро (5%). У безготівковій формі частка неправомірної вигоди склала лише 2%.

7. Аналіз досліджених вироків суду свідчить, про наступне співвідношення окреслених способів зловживання впливом: 1) надання неправомірної вигоди особі, яка у подальшому може вплинути на прийняття потрібного рішення шляхом впливу на інших посадових осіб – 11%; 2) одержання неправомірної вигоди службовою особою, яка є керівником за вплив на підлеглих осіб – 53%; 3) одержання службовою особою неправомірної вигоди за вплив на посадових осіб свого чи іншого відомства або підрозділу, з якими службова особа співпрацює в силу виконання своїх службових обов'язків – 34%; 4) одержання будь-якою особою неправомірної вигоди за вплив на посадових осіб, з якими така особа співпрацює в силу виконання своїх посадових обов'язків, або перебуває у з такими службовими особами у дружніх чи сімейних відносинах – 2%; 5) одержання неправомірної вигоди для подальшого впливу на службових осіб, що поєднаний із вимаганням такої вигоди – 2%.

8. Для кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом є характерною висока латентність на рівні 95-99%. Реальна кількість випадків кримінально протиправного зловживанням впливом може досягати від 5000 до 25000 фактів на рік.

9. Суб'єкти активного та пасивного підкупу до зловживання впливом мають характеристики притаманні корупційним злочинцям, оскільки відрізняються від загальної сукупності кримінальних правопорушників більш зрілим віком, вищим рівнем освіти та переважною задіяністю у трудових відносинах. За цими ж характеристиками вони відрізняються і між собою.

Так, особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у ч. 1 ст. 369² КК України є переважно чоловіками (87,7%) зрілого віку (72,5%), громадянами України (96%), які мають рівною мірою вищу (41%) або середню (42%) освіту, а також рівною мірою задіяні або не задіяні у трудових відносинах (52% та 48%), приблизно кожен дев'ятий раніше притягувався до кримінальної відповідальності переважно за кримінальні правопорушення проти власності. Схильні вирішувати особисті питання за рахунок підкупу відповідних службових осіб.

Тоді як особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у чч. 2-3 ст. 369² КК України також є переважно одруженими чоловіками (85,3%) зрілого віку (84%), при чому кожен четвертий має вік понад 50 років, громадянами України (99,8%), мають переважно вищу освіту (86%) та задіяні у трудових відносинах (86,5%) переважно на державній службі (70%), мають на утриманні неповнолітніх дітей або хворих членів сім'ї (63%), раніше до кримінальної відповідальності не притягувались, кожен десятий має інвалідність II або III груп.

10. На підставі аналізу детермінант зловживання впливу у таких сферах, як соціально-економічна, духовна, організаційно-управлінська, нормативно-правова та політична з'ясовано, що:

- зловживання впливом, як злочинне діяння, що тісно пов'язане з такими корупційними злочинами, як давання і одержання неправомірної вигоди, також є однією зі звичайних, традиційних девіантних форм соціального спілкування між мешканцями нашої держави;

- погіршення соціально-економічної ситуації у державі, а також власні матеріальні проблеми, котрі витікають з цього, можуть слугувати стимулами відмовитись від вчинення корупційних діянь для істотної частки громадян, оскільки покращення власного благополуччя та благополуччя держави вони вбачають у подоланні корупції. Проте у вітчизняному суспільстві є частка корупціонерів, дуже часто найвищого рангу, які на тлі війни прагнуть до отримання надприбутків за допомогою корупційних обгородок для підтримання свого високого статусу. Це, зокрема, стосується корупційних схем при матеріальних постачаннях ЗСУ та незаконних дій з гуманітарною допомогою;

- на тлі повномасштабної агресії російської федерації в нашій державі відбувається процес поляризації суспільства. Так, одна частина громадян (понад 50%) гуртується навколо мети збереження держави шляхом, зокрема, утримання від вчинення різноманітних корупційних діянь. У той час як інша частина суспільства (близько 33%), переважно ті, хто прихильно ставиться до корупційних практик, навпаки, для поліпшення свого матеріального становища може частіше звертатись до вчинення різноманітних корупційних діянь, у тому числі й зловживання впливом.

11. До системи суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом доцільно відносити наступні групи суб'єктів державного та муніципального рівнів:

1) центральні органи державної влади (законодавчий та виконавчі), що визначають основні нормативно-правові засади політики у сфері запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, у тому числі і пов'язаним з кримінально протиправним зловживанням впливом (Верховна Рада України, Президент України та очолювана ним РНБО, Кабінет Міністрів України);

2) органи державної виконавчої влади, що здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, у тому числі і пов'язаним з кримінально протиправним зловживанням впливом (ДБР, НАБУ, НАЗК, САП та інші органи прокуратури, СБУ, а також у складі Національної поліції України *Департамент внутрішньої безпеки*, Департамент стратегічних розслідувань та слідчі підрозділи);

3) органи судової влади, що здійснюють кримінальне судочинство у корупційних кримінальних правопорушеннях, у тому числі і пов'язаних зі зловживанням впливом (суди загальної юрисдикції різних рівнів: місцеві загальні суди, апеляційні суди, Вищий антикорупційний суд, Верховний Суд України);

4) державні органи, що не мають прямого функціонального призначення на запобігання корупційній злочинності, проте можуть здійснювати запобіжний вплив в силу властивих їм завдань та повноважень (АРМА, БЕБ, Державна кримінально-виконавча служба у складі Міністерства юстиції України, Державна аудиторська служба України, Державна митна служба України, Державна податкова служба України, Державна прикордонна служба України, Міністерство оборони України тощо);

5) місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, до компетенції котрих належить прийняття комплексних програм протидії кримінальним правопорушенням, а також надання різнобічної допомоги відповідним правоохоронним органам місцевого рівня (сільські, селищні та міські ради, голови територіальних громад, військово-цивільні адміністрації тощо).

12. З метою удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом на зальносоціальному рівні, зважаючи на положення Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, бажано першочергово здійснити наступні заходи:

- розробити та впровадити у тих сферах де відбувається взаємодія фізичних і приватних юридичних осіб з органами державної влади і місцевого самоврядування таких практик, що унеможлиблюють корупційні відносини. Великою мірою це стосується необхідності подальшого підвищення рівня цифровізації послуг, що надаються громадянам та юридичним особам;

- налагодити систему постійного та ефективного діалогу органів державної влади і місцевого самоврядування з представниками бізнес-структур в частині того, що використання законних, а не корупційних схем ведення бізнесу є набагато вигіднішим у довгостроковій перспективі як для самого

суб'єкта господарювання, так і для загального розвитку підприємництва в державі, залучення іноземних інвестицій;

- постійно проводити за допомогою ЗМІ інформаційних кампаній спрямованих на роз'яснення населенню шкідливості корупційних практик не лише на вищому, але й на низовому, побутовому рівнях. До цього процесу доцільно залучати осіб, які користуються авторитетом та повагою у суспільстві з числа військових, волонтерів, письменників, правників, суспільно-політичних діячів та ін., а також відповідних фахівців з провідних демократичних країн.

13. На спеціально-кримінологічному рівні важливими елементами механізму запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом є профілактика випередження, профілактика обмеження, профілактика усунення та профілактика захисту.

Профілактику випередження доцільно застосовувати у сферах створення, впровадження і використання новітніх цифрових технологій (у т.ч. штучного інтелекту); надання цифрових послуг; обігу криптовалют тощо.

Обмежувальні профілактичні заходи на сьогодні доцільно спрямовувати, зокрема, на дві категорії осіб: 1) осіб, які підлягають мобілізації на військову службу; 2) осіб, які мають повноваження щодо впливу на вирішення питання стосовно мобілізації чи отримання відстрочки від мобілізації на військову службу (працівники ТЦК, лікарі, роботодавці та ін.).

До профілактики усунення слід відносити заходи, що стосуються, зокрема, підвищення якості кадрового підбору на відповідальні посади. Таким інструментом можуть виступати: відкриті конкурси, залучення представників громадськості, використання даних соціологічного моніторингу тощо.

До профілактики захисту мають бути віднесені заходи з попередження у загальних рисах потенційних корупціонерів про можливість використання сучасних технологій для виявлення і фіксації, зокрема, фактів пропозиції/прийняття пропозиції або передачі/отримання неправомірної вигоди.

Відвернення зловживання впливом можливе тільки на етапі, коли у особи лише сформувався умисел на вчинення такого кримінально протиправного діяння. Проте виявити такий умисел на сьогодні досить складно, майже неможливо, доки особа не заявить про свої реальні наміри, а тому говорити про реальну можливість індивідуального відвернення кримінально протиправних зловживань впливом навряд чи варто. Мова у такому разі може йти про припинення кримінального правопорушення, коли вже відбулися конкретні дії, спрямовані на надання чи одержання неправомірної вигоди. Для фіксації таких дій доцільно використовувати можливості оперативно-розшукової діяльності.

14. При обранні індивідуальних заходів запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом, у першу чергу, доцільно враховувати індивідуальні особливості особи, яка може вчинити таке діяння, її поведінку, а також можливі зв'язки та коло оточуючих осіб. Дані, що отримуються внаслідок аналізу особистості слід також враховувати при прогнозуванні її можливої поведінки. До заходів індивідуального запобігання слід включати ті, що матимуть профілактичний вплив на особу та її оточення, а також на конкретні

причини та умови, що можуть сприяти вчинення нею зловживання впливом. При цьому важливо сформулювати у зазначених осіб стійкі антикорупційні погляди та установки.

Якщо ж особа вже розпочала вчинення кримінально протиправного зловживання впливом то у першу чергу доцільно вживати заходів припинення кримінального правопорушення, особливості застосування яких залежать від того, яку форму такого зловживання планувала вчинити особа. Але слід враховувати той факт, що використання негласних слідчих (розшукових) дій, які дозволяється використовувати для припинення тяжких та особливо тяжких злочинів, можливе лише щодо випадків, що поєднані з вимаганням неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 369² КК України).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Григорчук А.С. До питання визначення детермінант кримінально протиправного зловживання впливом. *Юридична наука*. 2020. №1. Том 2. С. 189-194.

2. Григорчук А.С. Деякі аспекти дослідження географії поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 154-158.

3. Григорчук А.С. Окремі питання удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7(59). С. 256-261.

4. Григорчук А.С. Аналіз деяких складових кримінологічної характеристики суб'єктів кримінально протиправного зловживання впливом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 329 -332. URL: http://lsey.org.ua/12_2023/81.pdf.

5. Григорчук А.С. Щодо визначення окремих елементів системи запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 76-80.

6. Григорчук А.С. Щодо кримінологічної характеристики предмету та способів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19–20 січня 2022 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 122–124.

7. Григорчук А.С. Деякі питання визначення рівня латентності та ціни кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25–26 січня 2023 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 39–41.

АНОТАЦІЯ

Григорчук А.С. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаних із зловживанням впливом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2024.

Наукова праця присвячена дослідженню криминологічної характеристики та розробці заходів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом. Визначено кількісні та якісні показники вищеназваних злочинних діянь, а саме: рівень, географію, характер, структуру, динаміку, а також рівень латентності. Крім того, здійснено криминологічну характеристику осіб, які зловживають впливом.

З'ясовано, що у динаміці зареєстрованих випадків зловживання впливом можна умовно виділити три періоди: 1) 2011 – 2015 рр. (стрімке зростання кількості у понад 10 разів з 18 до 208 фактів); 2) 2016 – 2022 рр. (стабілізація кількості та коливання у межах від 190 до 290 фактів); 3) у 2023 р. (помітне збільшення кількості до понад 400 фактів). Встановлено, що на сьогодні досить розповсюдженими є випадки зловживання впливом у військовій сфері, що пов'язані з пропозицією або наданням неправомірної вигоди з метою ухилення від призову на військову службу за мобілізацією. Серед досліджених вироків за ст. 369² КК України близько 23%, тобто майже кожне четверте, становлять саме такі випадки. Констатовано, що для зловживання впливом є притаманною висока латентність, на рівні 95-99%.

Доведено, що суб'єкти активного та пасивного підкупу до зловживання впливом мають характеристики притаманні корупційним злочинцям, оскільки відрізняються від загальної сукупності кримінальних правопорушників більш зрілим віком, вищим рівнем освіти та переважною задіяністю у трудових відносинах. За цими ж характеристиками вони відрізняються і між собою. Так, особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у ч. 1 ст. 369² КК України є переважно чоловіками (87,7%) зрілого віку (72,5%), громадянами України (96%), які мають рівною мірою вищу (41%) або середню (42%) освіту, а також рівною мірою задіяні або не задіяні у трудових відносинах (52% та 48%), приблизно кожен дев'ятий раніше притягувався до кримінальної відповідальності переважно за кримінальні правопорушення проти власності. Схильні вирішувати особисті питання за рахунок підкупу відповідних службових осіб. Тоді як особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у чч. 2-3 ст. 369² КК України також є переважно одруженими чоловіками (85,3%) зрілого віку (84%), при чому кожен четвертий має вік понад 50 років, громадянами України (99,8%), мають переважно вищу освіту (86%) та задіяні у трудових відносинах (86,5%) переважно на державній службі (70%), мають на утриманні неповнолітніх дітей або хворих членів сім'ї (63%), раніше до кримінальної відповідальності не притягувались, кожен десятий має інвалідність II або III груп.

Наголошується, що метою запобіжних заходів має бути не повне подолання випадків зловживання впливом, оскільки це неможливо на

сучасному етапі розвитку суспільства, а лише зниження рівня їх вчинення, тобто покращення криміногенного середовища. Прийнятним показником вважається зниження рівня латентності кримінально протиправних зловживань впливом з 95-99% хоча би до 50%.

Пропонується при обранні індивідуальних заходів запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом, у першу чергу, враховувати індивідуальні особливості особи, яка може вчинити таке діяння, її поведінку, а також можливі зв'язки та коло оточуючих осіб. Дані, що отримуються внаслідок аналізу особистості слід також враховувати при прогнозуванні її можливої поведінки. До заходів індивідуального запобігання слід включати ті, що матимуть профілактичний вплив на особу та її оточення, а також на конкретні причини та умови, що можуть сприяти вчинення нею зловживання впливом. При цьому важливо сформулювати у зазначених осіб стійкі антикорупційні погляди та установки.

***Ключові слова:** кримінологічна характеристика, зловживання впливом, соціально-демографічна характеристика злочинця, детермінація, причини та умови вчинення кримінального правопорушення, загально-соціальні заходи запобігання, спеціально-кримінологічні заходи запобігання.*

SUMMARY

Grigorchuk A.S. Prevention of criminal offences related to the abuse of influence.

Dissertation for the degree of Candidate of Law in the specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law». – Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2024.

The scientific work is devoted to the study of criminological characteristics and the development of measures to prevent criminal offences related to the abuse of influence. The author identifies quantitative and qualitative indicators of the above-mentioned criminal acts, namely: level, geography, nature, structure, dynamics, and level of latency. In addition, a criminological characterization of persons who abuse influence is made.

It is found that three periods can be conditionally distinguished in the dynamics of registered cases of influence peddling: 1) 2011-2015 (a rapid increase in the number of cases by more than 10 times from 18 to 208); 2) 2016-2022 (stabilization of the number and fluctuations in the range from 190 to 290 cases; 3) in 2023 (a noticeable increase in the number to more than 400 cases). It has been established that cases of influence peddling in the military sphere, involving the offer or provision of an undue benefit to evade conscription for military service under mobilization, are quite common today. Among the studied verdicts under Article 3692 of the Criminal Code of Ukraine, about 23%, i.e. almost one in four, are such cases. It is stated that the abuse of influence is characterized by a high latency of 95-99%.

It is proved that the subjects of active and passive bribery prior to influence peddling have characteristics inherent in corruption criminals, since they differ from

the general population of criminal offenders by their older age, higher level of education and predominant involvement in labour relations. They also differ from each other by these characteristics. Thus, the perpetrators of the offence under Part 1 of Art. 369² of the Criminal Code of Ukraine are mostly men (87.7%) of mature age (72.5%), citizens of Ukraine (96%), with equal levels of higher (41%) or secondary (42%) education, and equal levels of employment and non-employment (52% and 48%), with approximately one in nine having previously been prosecuted for criminal offences against property. They tend to solve personal issues by bribing relevant officials. Whereas persons who commit the acts for which liability is provided for in Art. 2-3 of Art. 369² of the Criminal Code of Ukraine are also mostly married men (85.3%) of mature age (84%), with one in four being over 50 years old, citizens of Ukraine (99.8%), mostly with higher education (86%) and engaged in labour relations (86.5%), mostly in the civil service (70%), with minor children or sick family members (63%), have not been previously brought to criminal responsibility, and one in ten has a disability of group II or III.

It is emphasized that the purpose of preventive measures should not be to completely eliminate cases of influence peddling, since this is impossible at the current stage of society's development, but only to reduce the level of their commission, i.e. to improve the crime environment. An acceptable indicator is a reduction in the latency rate of criminal abuse of influence from 95-99% to at least 50%.

It is proposed that when choosing individual measures to prevent criminal abuse of influence, first of all, the individual characteristics of the person who may commit such an act, his/her behaviour, as well as possible connections and circle of people around him/her should be taken into account. The data obtained from the personality analysis should also be taken into account when predicting their possible behaviour. The individual prevention measures should include those that will have a preventive impact on the person and his/her environment, as well as on the specific causes and conditions that may contribute to the commission of influence peddling. At the same time, it is important to form strong anti-corruption views and attitudes in these individuals.

Keywords: *criminological characteristics, abuse of influence, socio-demographic characteristics of the offender, determination, causes and conditions of criminal offence, general social measures of prevention, special criminological measures of prevention.*